

VISOKOOBRAZOVANE MIGRANTICE IZ HRVATSKE U DRŽAVAMA EUROPSKE UNIJE

Iskustva integracije i subjektivne dobrobiti

Lucija Lučan

Udruga B.a.B.e. Budi aktivna. Budi emancipiran.

Marijeta Rajković Iveta

**Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju,
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu**

Ksenija Klasnić

**Odsjek za sociologiju,
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu**

U članku se analiziraju iskustva visokoobrazovanih hrvatskih građanki koje su migrirale u različite države Europe nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju od 2013. godine naovamo s naglaskom na njihova radna i neradna/svakodnevna iskustva u kontekstu ekonomske i društvene dimenzije integracije. Istraživanje provedeno kvalitativnom metodologijom pokazuje da su radna i svakodnevna iskustva kod većine kazivačica pretežito zadovoljavajuća, u velikoj mjeri preklapajuća te ukazuju na relativno visok stupanj ekonomske i društvene integracije visokoobrazovanih migrantica u države prijema. Pronalazak posla u struci omogućuje im bolji standard života, a uvjete rada smatraju boljima nego u Hrvatskoj. Svakodnevna iskustva ukazuju na odgovarajuću količinu slobodnog vremena te osjećaj zadovoljstva kvalitetom života. Pristup sugovornica materijalnim i nematerijalnim aspektima života pokazuje elemente “dobrog života” i “osobnog prosperiteta” te subjektivne dobrobiti i integracije.

Ključne riječi: suvremene migracije, visokoobrazovane migrantice, integracija, subjektivna dobrobit

Uvod

Recentni iseljenički val koji je započeo 2009. godine, a intenzivirao se pristupom Republike Hrvatske Europskoj uniji 2013. godine (usp. Jurić 2018; Rajković Iveta i Horvatin 2017; Troskot, Prskalo i Šimić Banović 2019; Župarić-Iljić 2016), demografska starost hrvatskih građana (usp. Akrap i Ivanda 2019) te vidno smanjenje broja stanovnika na posljednjem popisu stanovništva¹ samo su neki od razloga

¹ Više v. Popis 2021.

zašto su suvremene migracije izrazito bitna istraživačka tema. Prilikom istraživanja migracijskih procesa važno je ukazati na njihovu heterogenost koja proizlazi iz različitih uzroka migracija, spolne/rodne, etničke i klasne strukture migranata, oblika migracijskih tokova, životnog trenutka u kojem se migrira, utjecaja politike i globalne ekonomije itd. (Brettell 2015: 174). Mnoge države, kao odgovor na globalizaciju proizvodnje i razmjene te povećanje potražnje za tehničkim vještinama, potiču imigraciju kvalificirane radne snage (Cerna 2009; Tannock prema Herzog 2019: 164), dok su s druge strane upravo visokoobrazovani iseljenici poseban gubitak za državu porijekla. Iako Republika Hrvatska nema statističke podatke o obrazovno-profesijskoj strukturi iseljenika, istraživanja ukazuju na to da je sve veći udio kvalificiranih i visokoobrazovanih pojedinaca (usp. Rajković Iveta i Horvatin 2017; Troskot, Prskalo i Šimić Banović 2019: 890; Župarić-Iljić 2016: 6). Iz tog razloga, ovaj rad u središte analize postavlja upravo njih, s fokusom na migrantice.

Pregled relevantnih istraživanja

Migriranje visokoobrazovane populacije (tzv. odljev mozgova) kompleksno je polje odlučivanja pojedinca (Adamović i Mežnarić 2003: 143). Primarni uzrok odljeva mozgova nije nemogućnost pronalaženja posla u struci (European Commission 2016. prema Troskot, Prskalo i Šimić Banović 2019: 886), već neodgovarajuće okruženje za daljnji profesionalni razvoj te nemogućnost napredovanja u struci (Troskot, Prskalo i Šimić Banović 2019: 886–887).² U domaćoj su literaturi u okviru istraživanja “odljeva mozgova” autori uglavnom analizirali migracije znanstvenika (usp. Adamović i Mežnarić 2003; Golub 2000), a postoje i radovi o iseljavanju liječnika i medicinskog osoblja (usp. Gruber et al. 2020; Pintarić 2018). Saša Božić zaključuje (2014: 294), a to potvrđuju i Marijeta Rajković Iveta i Tea Horvatin (2017: 269), kako se mnogobrojni hrvatski migranti zapošljavaju u zanimanjima za koja su pre-kvalificirani, što se opisuje kao “gubitak” ili “traćenje” mozgova (engl. *brain-waste*).

Od 1970-ih i 1980-ih godina počelo se istraživati migrantice (Majumdar 2021: 8). Dotad se u migracijskim studijama fokus pozicionirao ili na muškarce ili se o migrantima pisalo u terminima koji nisu označavali rod, pri čemu je osnova za stvaranje modela bila muško iskustvo te se pretpostavljalo kako slični mehanizmi imaju utjecaj na migracijske odluke i muškaraca i žena (Schrover i Moloney 2013: 12–13). Jedan od razloga “rodne sljepoće” leži u dominantnom tipu radnih/ekonomskih migracija karakterističnih za Europu (Campani 1995: 546). Privremene migracije potraživale su mušku radnu snagu, dok je ženama u slučaju odlaska za muškarcima dodijeljen status “migrantovog partnera”, naglašavajući pritom patrijarhalne rodne odnose (ibid.). Feminizacija radne snage započela je nakon Drugog svjetskog rada, no ekonomske promjene 1980-ih godina bile su značajne za feminizaciju migracija (Majumdar 2021: 13, 17). Ekonomske i tržišne promjene zadnjih desetljeća 20. sto-

2 Ovo istraživanje obuhvatilo je i uzroke iseljavanja, no zbog preopširne tematike to je tema drugog rada.

ljeća uzrokovala su transformacije u međunarodnim migracijskim tokovima unutar kojih žene zauzimaju sve veću ulogu, migrirajući (samostalno) i u svrhu zapošljavanja (ibid.: 547–548). Istovremeno se (od 1970-ih do 1990-ih) javlja feministička kritika istraživanja o migracijama, kao i publikacije koje dokumentiraju prisutnost žena u migracijskim procesima (usp. Morokvasic 1984; Pedraza prema Dremel 2018: 297). Od 1990-ih godina napušta se pretpostavka o podređenosti žena muškarcima unutar migracijskog procesa, kao i pretpostavka o marginalnoj poziciji migrantica na tržištu rada (Campani 1995: 546). Važnost ženskih migracija tako se ne očituje samo u povećanom broju međunarodnih migrantica već i u njihovim brojnim političkim, ekonomskim i socijalnim doprinosima u državama prijema (Kofman prema Dremel 2018: 303).

Zadnjih desetljeća u inozemnoj literaturi raste broj istraživanja s fokusom na migracije (visokoobrazovanih) žena (npr. Anthias i Lazaridis 2000; Grigoleit-Richter 2017; Hercog 2019), no migrantice kao izdvojeni subjekti istraživanja nedovoljno su zastupljene u domaćoj znanstvenoj produkciji (Rajković Iveta 2015: 68–69, 2016: 184), uz određene iznimke (Lončar 2013; Rajković Iveta 2015, 2016; Mavrinac 2018). Unutar istraživanja ekonomskih migracija hrvatski autori razlikuju karakteristike migrantica i migranata, posebno se to odnosi na kvalitativna istraživanja u kojima je korišten pristup etnografije pojedinačnog (v. npr. Čapo 2019 i dr.; Rajković Iveta i Horvatin 2017) ili u kvantitativnim istraživanjima autora koji donose i demografsko-statističke podatke (npr. Čizmić et al. 2005) iako nisu mogli utvrditi odlaze li žene samostalno, s muškom pratnjom (suprugom, ocem, bratom) ili nakon njih kao dio lančanih migracija. Pred toga, u statističkim podacima ne navode se podaci o obrazovanju migranata. Jedno kvalitativno istraživanje pokazuje da za razliku od često siromašnih i niže obrazovanih žena koje su se u drugoj polovici 20. stoljeća kao ekonomske migrantice pridruživale svojim supruzima *gastarbajterima*, ili su im te migracije osiguravale samostalnost nakon razvoda brakova (usp. Rajković Iveta 2015: 77), mnogo današnjih žena samostalno odlazi u inozemstvo u potrazi za poslom. Na prijelazu u novo tisućljeće iz Republike Hrvatske događa se treći val ekonomskih migracija za koji je karakterističan privremeni rad i odlazak velikog broja žena koje se zapošljavaju (često i nedokumentirano) u sektoru kućanskih poslova, koji je karakterističan za feminizaciju rada i feminizaciju migracija (Lončar 2013: 243–244).

Dakle, osim samog iskustva migracije, tri su ključne odrednice naše populacije od interesa; spol, stupanj obrazovanja i dob. Naime, ovo istraživanje polazi od pretpostavke kako društveni rodni odnosi i socioekonomske pozicije upravo mladih visokoobrazovanih žena čine ovu skupinu specifičnim predmetom znanstvenog interesa, pri čemu su njihova radna i svakodnevna iskustva obilježena njihovom specifičnom društvenom pozicijom u odnosu na ostale skupine migrantica/ata. Ova je pretpostavka utemeljena u spoznajama o rodnim razlikama u društvenim ulogama i pozicijama (Majumdar 2021; Znaniecka Lopata 2006), zajedno sa spoznajama o izraženijim egalitarnim stavovima žena po pitanju rodni uloga u odnosu na muškarce (Bartolac et al. 2011; Brajdić-Vuković et al. 2007), o pozitivnom utjecaju viso-

kog obrazovanja na egalitarnost u stavovima o rodnim ulogama (Brewster i Padavic 2000; Kane 1995; Thornton et al. 1983) kao i izraženijim rodno egalitarističkim stavovima mladih žena (Galić 2012). Podaci DZS-a (2021) pokazuju kako u najvećem broju iz Hrvatske iseljavaju osobe u dobnim skupinama od 25 do 29 i od 30 do 34 godine (kako muškarci tako i žene), stoga su upravo te dobne skupine u središtu našeg istraživačkog interesa. Ovo je prvi rad koji u istraživački fokus stavlja isključivo migracijska iskustva visokoobrazovanih hrvatskih građanki.

Ciljevi istraživanja i teorijski okvir

Cilj rada jest istražiti dobrovoljne i vanjske migracije³ visokoobrazovanih hrvatskih građanki koje su migrirale u različite države Europe nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju od 2013. godine naovamo,⁴ s naglaskom na njihova radna i neradna/svakodnevna iskustva u kontekstu ekonomske i društvene dimenzije integracije.

Radna iskustva odnose se na karakteristike zaposlenja, odnosno na činjenicu rade li migrantice u struci ili ne, zatim kako su pronašle posao i koliko dugo rade te jesu li ga mijenjale, ali i na aspekte zadovoljstva uvjetima rada, odnosno radnim vremenom, visinom prihoda i međuljudskim odnosima na radnom mjestu. Svakodnevna iskustva usmjerena su na slobodno vrijeme (na koji način i s kime migrantice provode svoje slobodno vrijeme, što se odnosi i na njihov odnos s lokalnim stanovništvom kao i na odnos radne i neradne sfere života), zatim na kvalitetu i standard života (materijalne i nematerijalne uvjete života, njihov subjektivan osjećaj dobrobiti i integracije) te na smještaj (gdje i s kime žive te kako su ga pronašle). Pojam integracije označava "proces naseljenja, interakciju s društvom primitka te socijalnu promjenu koja slijedi imigraciju" (Garcés-Mascareñas i Penninx 2016: 11). Osim pronalaska posla i smještaja, migranti moraju uspostaviti interakciju s pojedincima, grupama i institucijama pri čemu društvo primitka također prolazi kroz određene forme prilagodbe (ibid.). Interakcija između migranata, njihovih različitih karakteristika i stupnjeva adaptacije s jedne strane te društva primitka, njegovih obilježja i reakcija na migrante s druge strane, određuje ishod i smjer integracijskog procesa (ibid.: 16–17). Proces integracije obuhvaća različite analitičke dimenzije (Entzinger prema Garcés-Mascareñas i Penninx 2016: 14), a najčešće se izdvajaju: pravno-politička, društveno-ekonomska te kulturno-religijska. Nadalje, integracija se odvija na individualnoj, organizacijskoj te institucionalnoj razini (Garcés-Mascareñas i Penninx 2016: 17). S obzirom na to da su radna i svakodnevna iskustva migrantica nakon preseljenja u fokusu ovog rada, naglasak je stavljen na društveno-ekonomsku dimenziju integracije, i to na individualnoj razini zbog interesa o mikroprocesima,

3 O tipologiji i uzrocima migracija više v. Chiswick 2000; Mesić 2002: 251.

4 Nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju najviše se osoba odselilo upravo u države članice (usp. Župarić-Iljić 2016: 3–4).

dok su pravno-politička i kulturno-religijska dimenzija, kao i organizacijska te institucionalna razina tek sporedno popraćene.

Društveno-ekonomska dimenzija integracije “odnosi se na društveni i ekonomski položaj stanovnika, bez obzira na njihovo državljanstvo” (Garcés-Mascareñas i Penninx 2016: 18) te se unutar nje status migranata može promatrati kroz njihov pristup institucionalnim ustanovama npr. za obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje i zdravstvenu skrb. Individualna razina integracije zahvaća društvo primitka jednako kao i imigrante.

Budući da su uzroci migracija često povezani sa željom za “boljim” i “kvalitetnijim” životom, u ovom je radu istraživački fokus upravo na njima. Koncept “dobrog života” najčešće se može pronaći unutar domene filozofskih (Pigliucci et al. 2020; Raibley 2018) te psiholoških (Bargdill 2015; Forgas et al. 2018) radova, dok se antropologija s ovim konceptom još uvijek upoznaje. No zbog kvalitativnog metodološkog pristupa, plodno tlo za razvoj ovog koncepta može biti upravo antropologija “procjenjujući što ljudi kažu kako bi dobar život trebao izgledati te gradeći razumijevanje o dobrobiti od temelja kroz dijalektički angažman na terenu” (Fischer 2014: 5). Povoljno materijalno stanje, koje je vidljivo kroz ekonomsku integraciju, od izuzetne je važnosti za čovjeka, no nije isključivo ni dostatno za “dobar život”, nego se u obzir trebaju uzeti i subjektivni faktori koji pokreću ljudski angažman, a to su nade, aspiracije, želje, prilike i slično (ibid.). Osobne koncepcije “dobrog života” kulturološki su specifične, no zajednička im je orijentiranost prema budućnosti te moralne procjene o vrijednostima onoga što je u životu važno (ibid.: 12). U vezu s “dobrim životom” može se dovesti koncept “osobnog prosperiteta”. Naime, sve teorije migracija naposljetku pretpostavljaju postojanje područja koja su atraktivna za život i rad te koja omogućavaju “osobni prosperitet” na način kako ga definiraju pojedinci (Božić 2014: 290). “Osobni prosperitet” obuhvaća mnogobrojne aspekte ljudskog blagostanja, odnosno subjektivne dobrobiti, koji se kreću od materijalnih uvjeta pa sve do načina na koje pojedinci mogu razviti i usavršavati vlastite kapacitete i potencijale (Wright 2009: 9). Koncepte “dobrog života” i “osobnog prosperiteta” u ovom radu proučavamo kroz radna i svakodnevna/neradna iskustva, s time da radna iskustva povezujemo s ekonomskom dimenzijom integracijskog procesa, a svakodnevna/neradna iskustva s društvenom dimenzijom integracijskog procesa. Ovakve se odnose ispitati u kontekstu subjektivnog zadovoljstva (ne)ravnotežom između privatne i poslovne sfere. Jean-Charles Languilaire (2009: vii) predlaže humanistički pristup koji postavlja radna i neradna iskustva pojedinaca u centar radno-životnog polja. Upravo radno-životno polje, unutar kojeg pripadaju radna i neradna iskustva, označava odnose između domena rada i privatnog života (Lambert i Kossek prema Languilaire 2009: 17).

Rad definiramo kao “bilo koju djelatnost koju obavljaju osobe bilo kojeg spola i dobi za proizvodnju robe ili pružanja usluge za korištenje drugima ili za vlastitu upotrebu” (UNECE 2015: 11), a kvalitetu zaposlenja promatramo multidimenzionalno kroz različite elemente kao što su prihodi, radno vrijeme, sigurnost zaposlenja itd. (ibid.: 5). S druge strane, svakodnevni život označava rutine svakodnevnog

postojanja (Bennett i Watson prema Rönkä i Korvela 2009: 88), ali je i konstantno konstruiran i kreiran od strane pojedinaca (Bech Jorgenses prema Rönkä i Korvela 2009: 88) te se, između ostaloga, odnosi na zdravstvene uvjete, slobodno vrijeme, generalno zadovoljstvo, društvene odnose itd. (Unidata – Bicocca Data Archive).

Osim navedenih, dva dodatna relevantna koncepta u ovom radu su kvaliteta života te standard života, koje ćemo analizirati u okviru svakodnevnih iskustava migranata. Standard života odnosi se na razinu dobrobiti koja je dostupna pojedincima ili grupi ljudi, odnosno označava lakoću kojom pojedinci mogu zadovoljiti svoje potrebe (Cvrlje i Ćorić 2010: 4). Navedeno podrazumijeva fizičke okolnosti u kojima pojedinci žive, što uključuje robe i usluge koje ljudi mogu konzumirati i koristiti te pristup različitim resursima (ibid.). Kvaliteta života označava cjelokupnu dobrobit unutar jednog društva, pri čemu je navedena dobrobit orijentirana na omogućavanje prilika svim članovima pri ostvarenju njihovih ciljeva (ibid.). Koncept kvalitete života, za razliku od koncepta standarda života, nije usmjeren isključivo na indikatore materijalnog standarda nego obuhvaća i različite subjektivne čimbenike koji oblikuju ljudske živote, a koji se određuju opisnim mjerama poput zadovoljstva i sreće (ibid.).

Metodologija istraživanja

Osnovna metoda prikupljanja podataka za potrebe ovog istraživanja bili su kvalitativni polustrukturirani intervjui (usp. Zapata-Barrero i Evren Yalaz 2018). Odabir kazivačica odvijao se putem poznanika, što je bilo potpomognuto metodom snježne grude (usp. Patton 1990: 237), pri čemu je svaka kazivačica imala svoju posebnu početnu točku: ili poznanika istraživačice ili već intervjuirane kazivačice.

Podaci koje analiziramo prikupljeni su od dvanaest kazivačica. Sve su kazivačice hrvatske građanke, pri čemu su karakteristike populacije relevantne za istraživanje bile sljedeće: visoka obrazovanost, radna sposobnost, dobna starost od 25 do 35 godina, preseljenje iz Hrvatske u razdoblju od 2013. godine naovamo te minimalno godina dana života provedena u inozemstvu. Kazivačice su uglavnom bile rodom iz gradova sjeverozapadne i središnje Hrvatske, kao što su npr. Čakovec, Sisak, Virovitica i Zagreb. Sve osim jedne kazivačice studirale su u Zagrebu, pri čemu je polovica kazivačica studirala društvene ili humanističke znanosti, dok je druga polovica kazivačica studirala prirodne, tehničke te biomedicinske i biotehničke znanosti. Dvije kazivačice imaju djecu, a jedna je u vrijeme davanja intervjua bila trudna. Dvije trećine kazivačica su u intimnoj vezi, dok ostale nemaju partnera/icu. U Njemačkoj živi pet kazivačica, dvije u Engleskoj, a po jedna u Norveškoj, Belgiji, Austriji i Republici Irskoj. Jedna je živjela u Sjevernoj Irskoj, ali je remigrirala i sada živi u Švicarskoj (navodila je iskustva iz obje države na što će se i ukazati u radu). Raznolik je vremenski period unutar kojeg se kazivačice nalaze u inozemstvu te varira od najmanje godinu dana do najviše četiri i pol godine. Motivacija za odlazak u inozemstvo kod

kazivačica bila je različita, no gotovo u svim slučajevima kombinacija barem dvaju motiva bila je presudna za preseljenje. Kazivačice su se tako, primjerice, odlučile migrirati zbog raznih ekonomskih razloga (poput nemogućnosti pronalaska posla i/ili napredovanja) i/ili nezadovoljstva s političkim stanjem u Republici Hrvatskoj. Ljubavni motiv također je bio važan pri odluci o preseljenju te su tako dvije kazivačice migrirale s partnerom/icom, dok su četiri kazivačice napustile Republiku Hrvatsku kako bi živjele i radile u državama u koje su se njihovi partneri već preselili. Ostale kazivačice migrirale su same.

Ovisno o osobnim preferencijama kazivačica, polustrukturirani intervjui provedeni su *online* tehnikom video i audiopoziva preko aplikacija Skype, WhatsApp te Viber. Intervjui su provedeni u prosincu 2020. godine te u ožujku i travnju 2021. godine. Vremensko trajanje intervjua je variralo pri čemu je najduži intervjui trajao dva sata, a najkraći pola sata. Transkripti su anonimizirani te analizirani pomoću tematske analize (usp. Braun i Clarke 2006), a u obzir su uzete i bilješke vođene tijekom provođenja intervjua, kao i informacije prikupljene tijekom neformalnih razgovora s kazivačicama. U dogovoru sa svakom kazivačicom odlučeno je da će se u radu navoditi pod inicijalima (neki su inicijali stvarni, a neki izmišljeni), a pored toga navest će se dob, završeni studij i država primitka. U radu smo analizirale sve iskaze, a prezentiramo samo odabrane iskaze koji najbolje opisuju utvrđene nalaze. Rad smo strukturirale na način da prvo prikazujemo radna iskustva i ekonomsku integraciju, a zatim svakodnevna iskustva i društvenu integraciju.

Radna iskustva i ekonomska integracija

Kod procesa pronalaska posla u inozemstvu, migracije visokoobrazovanih migrantica promatrale smo kroz teoriju migracijskih sustava⁵ s naglaskom na makrostrukture vezane za ulazak Republike Hrvatske u Europsku uniju, koji je hrvatskim migranti(ca)ma otvorio mogućnost slobodnog kretanja i omogućio jednak tretman na tržištu rada kao i domicilnom/lokalnom stanovništvu:

Puno je lakše nakon što je Hrvatska došla u EU. Bez obzira što Norveška nije članica EU, ona podliježe svim zakonima, većini zakona EU, tako da je hrvatska diploma [...] postala ekvivalentna ovdje diplomu i puno je lakše znači bilo. Ja sam predala samo papire, morala sam imati tri godine staža i nakon pet mjeseci nakon što su mi obradili dokumente, automatski sam dobila licencu u Norveškoj. (T. J., 31, Stomatološki fakultet, Norveška)

⁵ Teorija migracijskih sustava objašnjava migraciju kao ishod međudjelovanja mikrostrukture koje podrazumijevaju kulturne prakse i mreže te makrostrukture, tj. odnosa između država te političke ekonomije svjetskog gospodarstva (Castles, de Hass i Miller 2014: 26). Pojedini teoretičari područje između mikro i makrostrukture proširuju s mezostrukturama, odnosno mehanizmima koji posreduju između navedene dvije strukture (ibid.), kao što su, primjerice, agencije za zapošljavanje.

Radna iskustva u inozemstvu ujedno pokazuju stupanj ekonomske integracije migrantica u državi prijema. Analizirana su na dvije razine: karakteristike zaposlenja (rade li u struci ili ne, kako su pronašle posao i koliko dugo rade) te zadovoljstvo uvjetima rada (radnim vremenom, visinom prihoda i međuljudskim odnosima na radnom mjestu).

Uspoređujući radne uvjete u inozemstvu i u Hrvatskoj, gotovo sve kazivačice smatraju kako su uvjeti rada u inozemstvu bolji nego u Hrvatskoj, premda pojedine naglašavaju kontekstualnost i subjektivnost vlastitih iskustava. Nekoliko je kazivačica ipak pronašlo određene prednosti rada u hrvatskom sustavu, kao što je, primjerice, veća povezanost s drugim zaposlenicima. Pri usporedbi radnih iskustava u prilog boljih uvjeta rada u inozemstvu ističu različite faktore, pri čemu naglasak najčešće stavljaju na visinu prihoda, mogućnost napredovanja te odnose s poslodavcima i kolegama, dok se neke dotiču i korumpiranosti i nepotizma u hrvatskom radnom sustavu, kao što je vidljivo iz primjera triju kazivanja:

Dok usporedim hrvatsku plaću i englesku plaću, jednostavno ne mogu usporediti [smijeh] i dok gledam, recimo, koliko mi novaca ostaje nakon kaj potrošim sve kaj mi treba za život, tu u Engleskoj i Hrvatskoj, jednostavno mi tu [u Engleskoj] puno više ostane i mogu si puno više tu priuštiti s tim novcem, isto da mi opet ostaje dovoljno za, ne znam, nekakve štednje ili kaj god. (R. L., 27, Fakultet elektrotehnike i računarstva, Engleska)

Ovisno di nađeš u kojoj struci [posao], ima ovdje i loših primjera, loših poslodavaca, kao i svugdje, ali mislim da se ovdje može puno, puno lakše i puno je lakše napredovati, menadžeri te vode od početka kad uđeš u neku firmu, postoji ta nekakva kultura da postoji nekakav napredak, koja je tvoja vizija, kako ti želiš dalje. (V. K., 32, Kineziološki fakultet, Republika Irska)

U Hrvatskoj si išao na intervju i znao si tko će dobiti posao [smijeh] jer jednostavno to tako je [...] A doslovno moji kolege koji su sa mnom isto studirali dobili su prije specijalizaciju samo zato što znaju nekoga ili su nečiji [...] Jednostavno tu [u Norveškoj] ne trebaš poznavati tu osobu, na primjer specijalista da ga pitaš za savjet. (T. J., 31, Stomatološki fakultet, Norveška)

Većina je kazivačica bila zaposlena u Hrvatskoj, a njihova radna iskustva variraju od studentskih poslova preko stručnih osposobljavanja pa sve do rada u struci i izvan struke. U državi prijema brzo su pronašle prvi posao, a onaj u struci unutar pola godine, kao što vidimo na primjeru iskustva:

Tog trenu kad sam sletila, dan poslije sam imala intervju na maminom poslu, zapravo, gdje je ona bila zaposlena. Taman se otvorila pozicija. I to nije bilo ništa u struci, nego čisto ono da radim nešto dok tražim posao u struci, dok rješavam papirologiju oko svega... [...] Tražila sam tako posao [u struci], baš baš tražila [...] četiri mjeseca nakon što sam došla u Englesku našla [sam] posao u struci i počela raditi. (T. M., 26, Hrvatski studiji, Engleska)

Nekoliko kazivačica mijenjalo je svoje radne pozicije u inozemstvu ako su, primjerice, dobile priliku napredovati ili pronašle posao u kojem je bio proporcionalniji odnos količine obaveza i visine plaće. Pojedine kazivačice promijenile su radno mjesto jer su se preselile u drugi grad ili remigrirale u drugu državu. Većina je posao pronašla samostalno, ponajviše preko službenih internetskih kanala i stranica, dok su društvene mreže bile tek sekundarni izvor podataka.⁶ U procesu pronalaska posla kod nekoliko je kazivačica ulogu odigrala i socijalna migrantska mreža,⁷ odnosno veze i poznanstva koje su kazivačice imale ili su ih stvorile nakon dolaska u državu prijema, kao što je vidljivo kod kazivačice V. M.:

Zapravo, dobila sam posao, pošto se moj dečko bavi hrvanjem, on je sudac u hrvanju pa je krenuo suditi za jedan njihov klub u ovom gradu gdje smo mi i onda zapravo pomoću njegovog poznanstva s nekim dečkom sam ja dobila posao u toj firmi. (V. M., 31, Agronomski fakultet, Njemačka)

Kazivačice su uglavnom veoma zadovoljne uvjetima rada u državama prijema, pri čemu ponajviše iskazuju zadovoljstvo visinom prihoda, radnim vremenom, mogućnošću napredovanja i međuljudskim odnosima, kao što je vidljivo u kazivanju stomatologinje koja živi u Norveškoj:

Ako, na primjer, subotom slučajno netko hitno nazove, to ti se plaća 100%, znači ja sam ovdje bila, koliko sam bila, sat i pol vremena sveukupno, platilo mi se toliko novaca kao da sam dežurala jedan cijeli dan. Mislim, nebitno novci, stvarno čak nisu bitni ni ti novci, nego taj pristup da se tebe cijeni kao radnika i da se cijeni tvoje slobodno vrijeme, znači da ti svatko kaže: "Hvala". (T. J., 31)

Nerijetko se u zadovoljavajućim kazivanjima o radnim iskustvima u inozemstvu mogu iščitati i aspekti kojima kazivačice u Hrvatskoj nisu bile zadovoljne te koji su, između ostalog, bili katalizator za preseljenje. Tako, primjerice, jedna kazivačica ističe napredovanje, koje nije mogla ostvariti u državi rođenja, dok druga kazivačica, kojoj je jedan od motiva za odlazak bilo obrazovanje, navodi kako se planira dalje usavršavati u poslu koji trenutno obavlja.

Usprkos mnogobrojnim pozitivnim radnim elementima, pojedine kazivačice nisu zadovoljne određenim uvjetima rada te progovaraju i o negativnim aspektima koji su povezani sa zaposlenjem. Kazivačici T. J. teškoću predstavlja jednosatno putovanje do radnog mjesta, a kazivačici I. K. posao ponekad zna biti psihički naporan zbog svakodnevnog učenja novih pojedinosti i jezične barijere koju još uvijek prevladava. Kazivačici A. K. nedostatak predstavlja činjenica da je plaćaju prema godinama iskustva, kojih ona nema mnogo, iako posjeduje stečenu diplomu, dok kazivačice

⁶ Virtualne društvene mreže s nerijetko u potpunosti otvorenim pristupom omogućavaju budućim migrantima interakciju s individualima s kojima dijele slabe ili gotovo nikakve veze (Haythornthwaite 2002; Miyata et al. prema Dekker i Engbersen 2014: 404) i tako čine djelotvornu podlogu za razmjenu socijalnog kapitala (Dekker i Engbersen 2014: 405).

⁷ Migrantske mreže definirane su kao "setovi interpersonalnih veza koje povezuju migrante, prijašnje migrante i nemigrante u područjima porijekla i prijema, kroz odnose srodstva, prijateljstva i zajedničkog lokalnog porijekla" (Massey et al. prema Castles, de Hass i Miller 2014: 40).

I. T. i T. M. smatraju kako u Belgiji i Engleskoj postoji pristranost prema lokalnom stanovništvu, koje ima prednost pri zapošljavanju u usporedbi sa strancima. Kazivačica T. R. nije mogla navesti ni jedan pozitivan aspekt radnih iskustava u Sjevernoj Irskoj, što je bio razlog da remigrira u Švicarsku, gdje je zadovoljna s međuljudskim odnosima. Međutim, bez obzira na postojanje utvrđenih nezadovoljstava pojedinih kazivačica, njihova su radna iskustva ipak većinski pozitivna.

Svakodnevna iskustva i društvena integracija

Svakodnevna iskustva mogu se promatrati kroz mnogo aspekata, a najvažnije kategorije koje su proizašle iz intervjua i koje ćemo u nastavku rada analizirati su: slobodno vrijeme (odnos radne i neradne sfere života, na koji način i s kime kazivačice provode svoje slobodno vrijeme, što upućuje i na njihov odnos s lokalnim stanovništvom i društvenu integraciju), kvaliteta života i standard života (materijalni i nematerijalni uvjeti života te subjektivan osjećaj dobrobiti i integracije) te smještaj (gdje i s kime žive te kako su ga pronašle). Pri razmatranju slobodnog vremena u obzir je potrebno uzeti vrijeme prikupljanja podataka i još uvijek aktualnu pandemiju bolesti COVID-19 koja ograničava određene načine kretanja i druženja kazivačica, budući da je nemogućnost uobičajenog funkcioniranja utjecala na njihova svakodnevna iskustva života.

Većina kazivačica smatra kako u državi prijema ima dovoljno slobodnog vremena za sve aktivnosti kojima se žele baviti, iz čega se može zaključiti kako je omjer njihove radne i neradne domene uravnotežen:

Stvarno ne mislim da mi fali slobodnog vremena, stvarno to ne mislim. Naravno da mi se dese nekad dani da više radim i da onda dođem kasnije doma, ali definitivno si svaki dan imam vremena za ugoditi ... (T. J., 31, Stomatološki fakultet, Norveška)

Slobodno vrijeme kazivačice provode na različite načine, no najčešće aktivno, odnosno u prirodi, na planinarenju, izletima, šetajući, istražujući državu, vježbajući, družeći se ili, jednostavno, opuštajući se kod kuće. Aktivnosti najčešće prakticiraju vikendima, dok im je tjedan rezerviran uglavnom za posao ili tek povremena druženja i opuštanja. Rezultati istraživanja pokazuju da ove visokoobrazovane migrantice u odabiru ljudi s kojima će se družiti ne obraćaju pažnju na njihov etnički identitet, odnosno eksplicitno ne biraju određenu grupu ljudi, već, ovisno o tome s kime su okružene, vrijeme provode sa svojom obitelji, s obitelji njihovih partnera/ica, s kolegama s posla, prijateljima i poznanicima bez obzira na to jesu li oni domicilno stanovništvo, Hrvati ili drugi useljenici. Većina odnosa kazivačica s domicilnim stanovništvom je pozitivna, usprkos tome što ističu razlike u mentalitetima, kulturnim i društvenim mikropraksama ponajviše vezanima uz naviku konzumacije hrane i pića, primjerice:

Ima ljudi koji su otvoreniji i, hvala Bogu, takve sam upoznala, imam sreću, ali nije uobičajeno nekome, na primjer, banuti i reći: "Ajmo na kavu" ili reći "Ja sam došao, skuhaj kavu". Toga ovdje nema i to se često smatra nepristojnim jer se svaka kava, svaki ručak i slično moraju dogovoriti i to se mora unijeti u kalendar jer svi imaju rasporede kad se radi, kad se ide na nekakve slobodne aktivnosti... (B. K., 29, Filozofski fakultet, Njemačka)

Koncept standarda života orijentiran je na pristup i posjedovanje materijalnih dobara (usp. Cvrlje i Ćorić 2010: 4). Iako nekolicina kazivačica spominje nacionalne probleme s kojima se njihova društva prijema susreću, kao što su to, primjerice, beskućništvo u Njemačkoj ili problemi s alkoholom i drogama koji vode do beskućništva u Republici Irskoj, sve kazivačice, osim T. R. dok je boravila u Sjevernoj Irskoj, smatraju kako je standard života u njihovim imigracijskim državama visok i bolji nego u Hrvatskoj:

Puno je bolji standard života i ljudi su ovdje [u Njemačkoj] puno sretniji. Mislim, vidi se i po kućama, ovdje nećeš naći nijednu kuću koja nije uređena, da okućnica nije uređena tog ovdje nema, to ovdje ne postoji, to je sve uvijek uređeno, lijepo izgleda. Vidi se da si ljudi mogu priuštiti puno stvari i da dobro žive i kvalitetnije... (V. M., 31, Agronomski fakultet, Njemačka)

Istraživanje nadalje pokazuje da izostanak stresa zbog manjka financija i mogućnost uštede čine njihov život u inozemstvu ekonomski lagodnijim nego što je to bio u Hrvatskoj. Ističu da su pojedini prehrambeni proizvodi većinski cjenovno jednaki kao u Hrvatskoj, ili čak i jeftiniji, s druge strane više od polovice kazivačica naglašava kako je smještaj osobito skup kada se do njega konačno uspije doći. Međutim, visoki troškovi za kazivačice ne predstavljaju problem, budući da i one imaju visoka primanja, kao što je pojasnila kazivačica koja živi u Engleskoj:

Stanarina je ovdje strašno skupa, ali strašno skupa, dok je hrana puno jeftinija. Tako da stvarno ovdje se može dobro živjeti sa ne tako prevelikom plaćom. Tipa, ja kad sam tek došla, ja sam imala, ono, relativno nisku plaću, ali sam si s tom plaćom bez problema plaćala sama stan, režije i kupovala sam si stvari koje si, recimo, u Hrvatskoj nikad ne bi mogla priuštiti, s normalnom hrvatskom plaćom, sa stanom, režijama što bi ja trebala plaćati recimo u Zagrebu. Tako da je standard veći, viši. (T. M., 26, Hrvatski studiji)

Kvaliteta života višedimenzionalan je koncept koji uključuje razne materijalne i nematerijalne aspekte (usp. Cvrlje i Ćorić 2010: 4), a pojedine kazivačice u svojim odgovorima također navode kako je navedeni koncept subjektivan. Kazivačica T. R. jedina je koja smatra kako joj je kvaliteta života u Sjevernoj Irskoj bila lošija nego u Hrvatskoj, dok su ostale kazivačice većinski veoma zadovoljne kvalitetom života u inozemstvu. Međutim, i pored stava da sada vode kvalitetan život, navodile su i aspekte koji im nedostaju iz Hrvatske, a koji se najčešće odnose na društvene interakcije.

U prepričavanju svojih iskustava kazivačice se podjednako osvrću i na materijalne i nematerijalne faktore koji pridonose njihovoj kvaliteti života. Kod materijalnih

faktora najčešće naglašavaju ekonomske i financijske pogodnosti, dok se život bez stresa, uredenost društva i pojedini aspekti “dobrog života” i “osobnog prosperiteta” ističu kao prednosti nematerijalnih faktora, kao što potvrđuje ova kazivačica:

Tu sam ja jako puno naučila o tome kako da cijeniš sebe, da boraviš u prirodi, da treniraš, da se baviš sportom [...] mislim da sam ja jednostavno počela kvalitetniji život voditi. Mislim da ljudi ovdje vode kvalitetniji život, manji je stupanj stresa... (T. J., 31, Stomatološki fakultet, Norveška)

Iako sve kazivačice ističu da su cijene smještaja visoke i da je potražnja veća od ponude, one uglavnom nisu imale poteškoća s njegovim pronalaskom. Smještaj zahtijeva i cjenovno puno veće izdatke nego u Hrvatskoj. Međutim, visoke cijene i velika potražnja u skladu su s visokim standardom života, kao i visokim primanjima. Većina je kazivačica barem jednom mijenjala smještaj zbog preseljenja u drugi grad ili zbog promjene posla. Dok je nekolicina kazivačica samostalno putem oglasa pronašla prvi smještaj, ostalim kazivačicama u tome su ponovno od pomoći bile socijalne migrantske mreže, pri čemu su pojedinim kazivačicama čak i poslodavci pomogli pri traženju smještaja. Za razliku od procesa pronalaska posla, u procesu pronalaska smještaja kazivačice su se oslanjale i na društvene mreže, iako izuzetno rijetko.

S obzirom na to da kvaliteta života podrazumijeva cjelokupnu dobrobit i zadovoljstvo, kazivačice su pitane osjećaju li se dobrodošlo u novoj državi ili kao stranac, kako bi se zaključilo u kojem stupnju one subjektivno smatraju da su integrirane u društvo prijema.

Jedina kazivačica koja se osjećala kao stranac bila je T. R. u Sjevernoj Irskoj zbog već navedenih razloga poput mentaliteta lokalnog stanovništva i činjenice da je imigrantica. Među ostalim kazivačicama polovica njih osjeća se gotovo isključivo dobrodošlo. Čimbenici koji utječu na dobru integriranost u društvo, a koje kazivačice same ističu su sljedeći: države prijema su multikulturene stoga njihovo lokalno stanovništvo na kazivačice ne gleda kao na strance, zatim mogućnost lakog dobivanja posla i korektni odnosi na radnom mjestu, potom znanje službenog jezika⁸ koje kazivačice imaju te subjektivni osjećaji pripadnosti koji se produbljuju proporcionalno s vremenom života u državi prijema. Druga polovica kazivačica smatra da su od strane lokalnog stanovništva dobro prihvaćene, ali se ipak i dalje osjećaju kao strankinje, kao što vidimo u primjeru kazivanja:

Nekako s nekim vremenom, meni su trebale dobre tri godine, ajmo reći, da se prilagodim ovom svemu ovdje i da prihvatim da je to tako kako je, da je tu drugačije i da su ovi ljudi ovdje drugačiji i općenito život. [...] Osjećam se ja dobrodošlo. Nitko me poprijeko ne gleda, ali ti uvijek imaš, ti imaš taj osjećaj, ne

8 U ovom se istraživanju jezik pokazao kao značajna varijabla u nekoliko aspekata migracijskog procesa, kao i u nekoliko područja života. U migracijskom procesu koji započinje od ideje o preseljenju (Standing prema Mesić 2002: 249), jezik se može promatrati kao motiv iseljavanja ili kao dio pripreme za iseljenje, dok se nakon preseljenja on može proučavati kao alat koji kazivačice i dalje uče te se njime služe u radnom i svakodnevnom okruženju. Zanimljivo je napomenuti kako nekolicina kazivačica navodi upravo razgovaranje na vlastitom jeziku kao ono što im nedostaje iz Hrvatske. Uz formalno učenje jezika, pojedine su kazivačice zaposlenje u poslovima izvan svoje struke shvatile kao mogućnost neformalnog učenja jezika te kao mogućnost osobnog i radnog napretka.

daju oni tebi taj osjećaj da ti nisi dobrodošao. Ti stvarno dobivaš otvorene ruke od njih i srdačni su svi i toliko se trude da se osjećaš dobrodošlo, bar ja evo sad pričam o stanju na poslu kad dođem. Ne žele te izdvajati, ne žele praviti nikakvu razliku. Ali ti se osjećaš kao stranac. (R. B., 30, Učiteljski fakultet, Njemačka)

Zaključak

Analiza rezultata ovog istraživanja o iskustvima integracije i subjektivne dobrobiti u državi prijema pokazuje da iako su pojedine kazivačice, upravo one koje su Hrvatsku napustile više iz potrebe (one koje u hrvatskoj nisu mogle pronaći posao) nego želje (one koje su otišle zbog nastavka obrazovanja, ljubavnih razloga), podvojene u mišljenju o kvaliteti svog života nakon preseljenja, većina je ostalih kazivačica gotovo u potpunosti zadovoljna odlukom o migraciji.

Sve kazivačice navode više primjera za pozitivne strane migracije nego za one negativne. Gotovo sve kao negativne strane migracije ističu nematerijalne, emotivne elemente, odnosno udaljenost od obitelji i prijatelja. Kao ono što im nedostaje kazivačice, osim svojih bližnjih, navode ponekad i druženja te hrvatsku hranu. Pojedine kazivačice naglašavaju bolji standard života, tj. važnost materijalnih, ekonomskih elemenata poput financijske stabilnosti, života bez stresa uzrokovanog nedostatkom financija te pristupačnosti raznim materijalnim dobrima. Međutim, većina njih kao pozitivne strane migracije češće ističe nematerijalne elemente "dobrog života" (usp. Fischer 2014: 5) i "osobnog prosperiteta" (usp. Wright 2009: 9) poput promjene načina razmišljanja, otvaranja novih vidika ili stjecanja novih iskustava, što možemo vidjeti iz sljedećeg kazivanja:

A pozitivnih strana ima napretek, stvarno napretek. Upoznala sam neki novi dio sebe, naučila novi strani jezik koji inače ne bi nikad naučila da nisam otišla, naučila sam dosta što se tiče posla. Ali nekako najviše stvari vidim po svom osobnom i profesionalnom razvitku, jer sam ja jača osoba, bolja. (I. K., 32, Ekonomski fakultet, Njemačka)

Sučeljavajući različite teorijske koncepte, smatralo smo da je važno istražiti ne samo "objektivne" dimenzije ekonomske i društvene integracije već da je važno i propititi subjektivno zadovoljstvo migrantica njihovom radnom i neradnom sferom života, odnosno čitavim iskustvom i je li ona ispunila njihova očekivanja i osigurala im "dobar život". Dosadašnja istraživanja ukazuju na to da se, iako relativno privilegirani u smislu obrazovanja i zapošljavanja, visokokvalificirani migranti mogu susresti sa psihološkim (mijenjanje životnog stila, prilagodba drugim kulturama i običajima, pojačan stres), emocionalnim (usamljenost, odvojenost od obitelji i prijatelja), društvenim izazovima i izazovima u karijeri i iskusiti probleme u područjima socio-kulturne integracije (Povrzanović Frykman i Öhlander 2018; Ryan 2018).

Radna i neradna/svakodnevna iskustva naših kazivačica u velikoj su mjeri preklapajuća i pretežito zadovoljavajuća te ukazuju na relativno visok stupanj ekonom-

ske i društvene integracije visokoobrazovanih migrantica u države prijema. Sve su kazivačice zaposlene u odabranoj državi te su u relativno kratkom vremenu i bez većih poteškoća (samostalno ili uz pomoć poznanstva) pronašle posao. Pronalazak posla u struci i adekvatna plaća omogućuju im bolji standard života, a uvjete rada smatraju boljima nego u Hrvatskoj, pri čemu je važno istaknuti i moment sigurnosti posla. Pristup kazivačica materijalnim i nematerijalnim aspektima života pokazuje elemente “dobrog života” i “osobnog prosperiteta” te subjektivne dobrobiti i integracije. Iz svega navedenog može se zaključiti kako su sudionice ovog istraživanja dobro ekonomski integrirane u državama prijema. Njihova svakodnevna iskustva ukazuju na zadovoljavajuću količinu slobodnog vremena te osjećaj zadovoljstva kvalitetom života. Osiguran smještaj, pozitivna interakcija s lokalnim stanovništvom, dostatna količina slobodnog vremena, pristup materijalnim i nematerijalnim aspektima života faktori su koji ukazuju i na dobru društvenu integraciju kazivačica. Stoga ova studija potvrđuje važnost društveno-ekonomske dimenzije integracije na individualnoj razini kao značajnog faktora za postizanje osobne i subjektivne dobrobiti visokoobrazovanih migrantica. Pritom se poznavanje jezika zemlje prijema ističe kao važan faktor i samog migracijskog procesa, ali i radne i neradne sfere života. Cilj rada nije uključivao analizu razlika u iskustvima prema zemljama prijema, budući da bi takva analiza premašila okvire jednoga rada, no istraživanje ukazuje na razlike. Tako kazivačice navode iznimno skup smještaj u Velikoj Britaniji, smatraju kako u Belgiji i Engleskoj stranci teže dobivaju posao u odnosu na domicilno stanovništvo, Njemačku i Švicarsku smatraju izuzetno uređenim državama. Iako suvremene migracije karakterizira ubrzanost/kratkotrajnost migracija i remigracije (usp. Castles et al. 2014), samo jedna kazivačica ima iskustvo remigracije iz Sjeverne Irske u Švicarsku zbog nezadovoljstva životom u Sjevernoj Irskoj. Dobivene rezultate možemo samo fragmentarno komparirati s dosadašnjim istraživanjima budući da su istraživanja iskustva iseljavanja iz Hrvatske nakon njezina ulaska u Europsku uniju malobrojna. Primjerice, istraživanja za Njemačku (usp. Jurić 2018), Irsku (usp. Rajković Iveta i Horvatin 2017, 2018) i Švedsku (Kanižaj et al. 2021) pokazuju uglavnom zadovoljstvo preseljenjem kod migranata koji ondje žive iako ima i primjera povratničkih migracija upravo zbog subjektivnog nezadovoljstva društvenom integracijom. Istraživanja uzroka migracija kod odljeva mozgova / visokoobrazovanih migranata (Adamović i Mežnarić 2003; Golub 2000; Pintarić 2018; Troskot, Prskalo i Šimić Banović 2019) pokazuju da ovim migrantima nisu važni samo pronalaženje posla u struci i bolja zarada već i profesionalni i osobni razvoj, što potvrđuje i naše istraživanje.

LITERATURA

- Adamović, Mirjana i Silva Mežnarić. 2003. “Potencijalni i stvarni “odljev mozgova” znanstvenog pomlatka iz Hrvatske. Empirijsko istraživanje”. *Revija za sociologiju* 34/3-4: 143–160.
- Akrap, Anđelko i Krešimir Ivanda. 2019. “Najnovija iseljavanja i promjene u demografskim strukturama Hrvatske”. U *Socijalno-demografska reprodukcija Hrvatske*. Vlado Puljiz, ur. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, 25–41.
- Anthias, Floya i Gabriella Lazaridis, ur. 2000. *Gender and Migration in Southern Europe*. New York: Routledge.

- Bargdill, Richard W., ur. 2015. *Living the Good Life. A Psychological History*. San Diego: Cognella Academic Publishing.
- Bartolac, Andreja, Željka Kamenov i Olivera Petrak. 2011. "Rodne razlike u obiteljskim ulogama, zadovoljstvu i doživljaju pravednosti s obzirom na tradicionalnost stava". *Revija za socijalnu politiku* 18/2: 175–194. <https://doi.org/10.3935/rsp.v18i2.998>
- Božić, Saša. 2014. "Hrvatska migracijska politika. Od skice prema strategiji". U *Migracije i razvoj Hrvatske. Podloga za hrvatsku migracijsku strategiju*. Vlado Puljiz, Josip Tica i Davorko Vidović, ur. Zagreb: Hrvatska gospodarska komora, 285–300.
- Braun, Virginia i Victoria Clarke. 2006. "Using Thematic Analysis in Psychology". *Qualitative Research in Psychology* 3/2: 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Brajdčić-Vuković, Marija, Gunn Elisabeth Birkelund i Aleksandar Štullhofer. 2007. "Between Tradition and Modernization. Attitudes toward Women's Employment and Gender Roles in Croatia". *International Journal of Sociology* 37/3: 32–53. <https://doi.org/10.2753/IJS0020-76593703002>
- Brettell, Caroline B. 2015. "Theorizing Migration in Anthropology. The Cultural, Social, and Phenomenological Dimensions of Movement". U *Migration Theory. Talking Across Disciplines*. Caroline B. Brettell i James F. Hollifield, ur. New York, London: Routledge, 148–197.
- Brewster, Karin L. i Irene Padavic. 2000. "Change in Gender-ideology, 1977–1996. The Contributions of Intra-cohort Change and Population Turnover". *Journal of Marriage and Family* 62/2: 477–487. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.00477.x>
- Campani, Giovanna. 1995. "Women Migrants. From Marginal Subjects to Social Actors". U *The Cambridge Survey of World Migration*. Robin Cohen, ur. Cambridge: Cambridge University Press, 546–50.
- Castles, Stephen, Hein de Haas i Mark J. Miller. 2014. *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Chiswick, Barry R. 2000. "Are Immigrants Favorably Self-Selected? An Economic Analysis". U *Migration Theory. Talking Across Disciplines*. Caroline B. Brettell i James F. Hollifield, ur. New York, London: Routledge, 61–76.
- Cvrlje, Dajana i Tomislav Čorić. 2010. "Macro & Micro Aspects of Standard of Living and Quality of Life in a Small Transition Economy. The Case of Croatia". *EFZG Working Paper Series* 10/02: 1–12.
- Čapo, Jasna. 2019. *Dva doma. Hrvatska radna migracija u Njemačku kao transnacionalni fenomen*. Zagreb: Durieux.
- Čizmić, Ivan, Marin Sopta i Vlado Šakić. 2005. *Iseljena Hrvatska*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, Institut za društvena istraživanja "Ivo Pilar".
- Dekker, Rianne i Godfried Engbersen. 2014. "How Social Media Transform Migrant Networks and Facilitate Migration". *Global Networks* 14/4: 401–418. <https://doi.org/10.1111/glob.12040>
- Dremel, Anita. 2018. "Rod u istraživanjima transnacionalnih migracija". U *Sudbina otvorenih granica*. Antun Šundalić, Krunoslav Zmajić, Tihana Sudarić, Željko Pavić, Dejan Janković, Anita Dremel, Nataša Krivokapić, ur. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 292–309.
- Fischer, Edward F. 2014. *The Good Life. Aspiration, Dignity and the Anthropology of Wellbeing*. California: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9780804792615>
- Forgas, Joseph. P. i Roy F. Baumeister, ur. 2018. *The Social Psychology of Living Well*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351189712>
- Galić, Branka. 2012. "Promjena seksističkog diskursa u Hrvatskoj? Usporedba rezultata istraživanja 2004. i 2010. godine". *Socijalna ekologija* 21/2: 155–178.
- Garcés-Masareñas, Blanca i Rinus Penninx. 2016. "The Concept of Integration as an Analytical Tool and as a Policy Concept". U *Integration Processes and Policies in Europe. Context, Level and Actors*. Blanca Garcés-Masareñas i Rinus Penninx, ur. Cham: Springer Open, 11–29. https://doi.org/10.1007/978-3-319-21674-4_2
- Golub, Branka. 2000. "Potencijalni (profesionalni i vanjski) egzodus mladih znanstvenika". U *U potrazi za akterima znanstvenog i tehnološkog razvoja*. Katarina Prpić, ur. Zagreb: IDIS.
- Grigoleit-Richter, Grit. 2017. "Highly Skilled and Highly Mobile? Examining Gendered and Ethnicised Labour Market Conditions for Migrant Women in STEM-Professions in Germany". *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43/16: 2738–2755. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1314597>
- Gruber, Ema, Iris Sarajlic Vukovic, Martina Musovic, Davor Moravek, Branka Starcevic, Sanja Martić Biocina i Rajna Knez. 2020. "Migration of Croatian Physicians in the Global Context". *Medicina Fluminensis* 56/2: 88–96. https://doi.org/10.21860/medflum2020_237296
- Hercog, Metka. 2019. "High-skilled migration". U *Routledge International Handbook of Migration Studies*. Steven J. Gold i Stephanie J. Nawyn, ur. London & New York: Routledge, 164–177. <https://doi.org/10.4324/9781315458298-17>
- Horvatin, Tea i Marijeta Rajković Iveta. 2018. "Hrvati u Irskoj: suvremene migracije, transnacionalizmi, predodbe o budućnosti". U *Etnologija i selo 21. stoljeća. Tradicionalno, ugroženo, kreativno. 14. hrvatsko-slovenske etnološke paralele/Etnologija in vas v 21. stoletju: tradicionalno, ogroženo, ustvarjalno. 14. slovensko-hrvaške etološke vzporednice*. Klementina Batina, Jasna Fakin Bajec, Tihana Petrović Leš i Saša Poljak Istenič, ur. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, Slovensko etnološko društvo, 41–68.
- Jurić, Tado. 2018. *Iseljavanje Hrvata u Njemačku. Gubimo li Hrvatsku?* Zagreb: Školska knjiga.

- Kane, Emili W. 1995. "Education and Beliefs about Gender Inequality". *Social Problems* 42/1: 74–90. <https://doi.org/10.1525/sp.1995.42.1.03x0456n>
- Kanižaj, Filip, Marijeta Rajković Iveta i Dragan Bagić. 2021. "Suvtremeno iseljavanje iz Hrvatske u Švedsku. Uloga migrantskih mreža". *Hrvatski iseljenički zbornik 2022*: 172–201.
- Langulaire, Jean-Charles. 2009. *Experiencing Work/non-work. Theorising Individuals' Process of Integrating and Segmenting Work, Family, Social and Private*. Jönköping: Jönköping International Business School.
- Lončar, Sanja. 2013. "Etnografije hrvatskih radnih migrantica u Münchenu. Važnost razvijanja društvenih mreža, novih osobnih znanja i vještina". U *Hrvatska svakodnevnica. Etnografije vremena i prostora*. Jasna Čapo i Valentina Gulin Zrnić, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 243–262.
- Majumdar, Ananda. 2021. "Gender and Migration". *SESHAT Anthology* 3: 1–18.
- Mavrincac, Duga. 2018. "Croatian Paid Domestic and Elder Care Workers in Italy. Local Aspects of a Global Story". U *Labour Mobility in the EU*. Kristina Toplak i Mojca Vah Jevšenik, ur. Ljubljana: Institut za slovensko izseljenstvo in Migracije ZRC SAZU, 121–136.
- Mesić, Milan. 2002. *Međunarodne migracije. Tokovi i teorije*. Zagreb: FF Press, Societas: Biblioteka Zavoda za sociologiju.
- Patton, Michael Quinn. 2002. *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Povzaranović Frykman, Maja i Magnus Öhlander, ur. 2018. *Högutbildade migranter i Sverige / Highly Skilled Migrants in Sweden*. Lund: Arkiv förlag.
- Pigliucci, Massimo, Skye C. Cleary i Daniel A. Kaufman, ur. 2020. *How to Live a Good Life. A Guide to Choosing Your Personal Philosophy*. New York: Vintage.
- Pintarić, Ljiljana. 2018. "Globalizacijski "odljev mozgova". Migracije liječnika iz Hrvatske". U *Sudbina otvorenih granica. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Globalizacija i regionalni identitet 2018*. Antun Šundalić Krunoslav Zmaić, Tihana Sudarić, Željko Pavić, Dejan Janković, ANita Dremel, Nataša Krivokapić, ur. Osijek: Filozofski fakultet, 279–291.
- Raibley, Jason R. 2018. "Virtue, Well-being and the Good Life". *Journal of Moral Philosophy* 15/6: 767–780. <https://doi.org/10.1163/17455243-01506004>
- Rajković Iveta, Marijeta. 2015. "Women and Migrations in Croatia From Marginal Subjects – "White Widows" – to Contemporary Migrants into the EU". *Ethnologia Balkanica. Journal for Southeast European Anthropology* 18: 67–84.
- Rajković Iveta, Marijeta. 2016. "Ženski aspekt iseljeništa. Od bijele udovice do samostalne migrantice". *Hrvatski iseljenički zbornik 2017*: 183–200.
- Rajković Iveta, Marijeta i Tea Horvatin. 2017. "Suvtremeno iseljavanje iz Hrvatske u Irsku s posebnim osvrtom na mlade iz Slavonije". *Migracijske i etničke teme* 33/3: 247–274. <https://doi.org/10.11567/met.33.3.1>
- Ryan, Louise. 2018. "Differentiated Embedding. Polish Migrants in London Negotiating Belonging over Time". *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44/2: 233–251. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1341710>
- Rönkä, Anna i Pirjo Korvela. 2009. "Everyday Family Life. Dimensions, Approaches, and Current Challenges". *Journal of Family Theory & Review* 1/2: 87–102. <https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2009.00011.x>
- Schrover, Marlou i Deirdre M. Moloney. 2013. "Introduction". U *Gender, Migration and Categorisation. Making Distinctions between Migrants in Western Countries, 1945–2010*. Marlou Schrover i Deirdre M. Moloney, ur. Amsterdam: Amsterdam University Press, 7–54.
- Thornton, Arland, Duane Francis Alvin i Donald Camburn. 1983. "Causes and Consequences of Sex-role Attitudes and Attitude Change". *American Sociological Review* 48/2: 211–227. <https://doi.org/10.2307/2095106>
- Troskot, Zara, Marija Elena Prskalo i Ružica Šimić Banović. 2019. "Ključne odrednice iseljavanja visokokvalificiranog stanovništva. Slučaj Hrvatske s komparativnim osvrtom na nove članice EU-a". *Zbornik radova Pravnoeg fakulteta u Splitu* 56/4: 877–904. <https://doi.org/10.31141/zrfs.2019.56.134.877>
- United Nations Economic Commission for Europe. 2015. *Handbook on Measuring Quality of Employment, A Statistical Framework*. New York, Geneva: United Nations.
- Wright, Erik Olin. 2009. *Envisioning Real Utopias*. London: Verso.
- Zapata-Barrero, Ricard i Evren Yalaz. 2018. *Qualitative Research in European Migration Studies*. Cham: Springer Open. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-76861-8>
- Znaniecka Lopata, H. 2006. "Gender and Social Roles". U *Handbook of the Sociology of Gender*. J. Saltzman Chafetz, ur. Huston: Springer 229–246. https://doi.org/10.1007/0-387-36218-5_12
- Župarić-Iljić, Drago. 2016. *Iseljavanje iz Republike Hrvatske nakon ulaska u Europsku uniju*. Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung.

INTERNETSKI IZVORI

- Državni zavod za statistiku. 2021. *Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2021*. <https://podaci.dzs.hr/media/2cvicebj/stan-2022-2-1-migracija-stanovni%C5%A1tva-republike-hrvatske-u-2021.pdf>. (pristup 12. 9. 2021.).

Popis 2021. Prvi rezultati Popisa 2021. <https://popis2021.hr/> (pristup 10. 3. 2022.).
UniData – Bicocca Data Archive. <https://www.unidata.unimib.it> (pristup 16. 5. 2021.).

Highly Educated Migrant Women from the Republic of Croatia in European Countries. Experiences of Integration and Well-Being

The article analyzes the experiences of highly educated Croatian women who migrated to different European countries after Croatia's accession to the European Union in 2013, emphasizing their work and non-work/everyday experiences in the context of the economic and social dimensions of integration. The research conducted with a qualitative methodology shows that most female narrators' work and everyday experiences are predominately satisfactory, largely overlapping, and indicate a relatively high degree of economic and social integration of highly educated migrant women in the receiving countries. Finding a job in their profession enables them to achieve a better standard of living, and they consider working conditions better than in Croatia. Everyday experiences indicate a satisfactory amount of free time and satisfaction with the quality of life. The interlocutor's approach to the material and non-material aspects of life shows elements of "good living" and "personal prosperity," as well as subjective well-being and integration.

Keywords: contemporary migrations, highly educated migrant women, integration, well-being